

M.E.Davidova
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
mariyadavidova00@gmail.com

AİLƏDAXİLİ ZORAKILIQ CİNAYƏT KİMİ

Xülasə

Zorakılıq mürəkkəb bir anlayışdır. Bunun psixoloji, sosial və iqtisadi tərəfləri var. Zorakılıq sahəsində əldə edilən məlumatlar məişət zorakılığının üstünlük təşkil etdiyini göstərir. Bu da öz növbəsində ailə münasibətlərindəki gərginliyin göstəricisidir.

Son zamanlar Azərbaycanda məişət zorakılığı halları geniş vüsət alıb və bu zəmində törədilən cinayətlərin sayı artıb. Məişət zorakılığı cəmiyyətin əsaslarına ciddi təsir edir. Məişət zorakılığının qarşısını almaq üçün cəmiyyət və dövlət birlikdə çalışmalıdır.

НАСИЛИЕ В СЕМЬЕ КАК ПРЕСТУПЛЕНИЕ

Резюме

Насилие, это сложное понятие. Оно имеет психологические, социальные и экономические аспекты. Данные, полученные в области насилия, показывают, что домашнее насилие преобладает. Это, в свою очередь, является показателем напряженности в семейных отношениях.

В последнее время в Азербайджане получили широкое распространение случаи домашнего насилия, увеличилось количество преступлений, совершаемых на этой почве. Насилие в семье серьезно влияет на основы общества. Общество и государство должны работать вместе, чтобы предотвратить насилие в семье.

DOMESTIC VIOLENCE AS A CRIME

Summary

Violence is a complex concept. It has psychological, social and economic aspects. The data obtained in the area of violence show that domestic violence is predominant. This, in turn, is an indicator of the tension in family relations.

Recently, cases of domestic violence have become widespread in Azerbaijan, and the number of crimes committed on this basis has increased. Domestic violence seriously affects the foundations of society. Society and the state must work together to prevent domestic violence.

Açar sözlər: zorakılıq, məişət zorakılığı, cinayət, gender, aqressiya

Ключевые слова: насилие, насилие в семье, преступление, гендер, агрессия

Key words: violence, domestic violence, crime, gender, aggression

Zorakılıq mürəkkəb və kompleks bir anlayışdır. Onun psixoloji, sosial və iqtisadi aspektləri mövcuddur. Şiddətlə bağlı bəzi araşdırmalara baxdıqda, zorakılığın tərifinin çətin olduğunu və onun sosiologiya, psixologiya, hüquq, kriminologiya kimi müxtəlif elmlər tərəfindən tədqiq olunduğunu görə bilərik. Cəmiyyətlərin inkişafı ilə azalacağı gözlənilən zorakılığın keçmişdən bu günə qədər davam etdiyi müşahidə edilir. Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı (ÜST) zorakılığa “ölüm, psixoloji ziyan və ya məhrum etmə ilə nəticələnən və ya nəticələnmə ehtimalı yüksək olan, özünə, başqa bir şəxsə, bir qrupa və ya cəmiyyətə qarşı təhdid və ya faktiki olaraq gücün (fiziki qüvvənin) qəsdən istifadəsi” kimi tərif verir. Tərifdən də göründüyü kimi zorakılıq qəsdən edilən, güc əlaqələrindən yaranan hərəkətləri əhatə edir. Bu da onun konsepsiyasını genişləndirir. Zorakılıq insanların bədəninə və ruh aləminə bərpası çətin olan yaralar vurur. Ona görə də diqqətdən kənar qalmamalı, inkar edilməməli və son dərəcə önəm verilməli bir məsələdir.

Zorakılıq sahəsində əldə olunan məlumatlar məişət zorakılığının üstünlük təşkil etdiyini göstərir. Bu da öz növbəsində ailədaxili münasibətlərdə gərginliyin göstəricisidir. Qorxu hissi, qadınların həyat perspektivlərinin məhdudlaşması bir tərəfdən onların bərabərlik və inkişaf cəhdlərinin qarşısını alır, digər tərəfdən isə, davranışın neqativ sosial stereotiplərini formalaşdırır və uşaqların tərbiyəsi üçün normal şərait yaradılmasına mane olur.

Bəs son zamanlar cəmiyyətin normal inkişafına mane olan, fenomenal bir məsələ olan məişət zorakılığı nədir? Məişət zorakılığı ailə üzvlərindən birinin digər ailə üzvlərinə qarşı aqressiv davranışdır. Alçaldılma, hədələmə, döymə, cinsi əlaqəyə məcbur etmə, məhdudlaşdırma, zorla evləndirmə və s. kimi davranışlar məişət zorakılığının əsas həyata keçirilmə formalarıdır. Ekspertlərin fikrinə əsasən, beynəlxalq termin olan ailədaxili zorakılıq yaşından, təhsilindən, dinindən, irqindən, statusundan asılı olmayaraq cəmiyyətin bütün təbəqələrində görülsə də, xüsusən keçmiş patriarxal adət-ənənələrin üstünlük təşkil etdiyi regionlarda daha qabarıq şəkildə müşahidə olunur.

Təcavüzkar və zərərçəkmiş arasında münasibətlərin xarakterindən asılı olaraq ailə zorakılığı valideynlər və ya digər tərbiyəçilər tərəfindən uşaqlara qarşı edilən zorakılıq, gender zorakılığı və yaşlı qohumlara, ailədə yaşayan ahıl insanlara qarşı zorakılıq olmaqla 3 formada özünü göstərir.

“Digər cinayətlər kimi ailədaxili zorakılıq hadisələrini də dəqiq müəyyən etmək olmur. Müşahidələr göstərir ki, cinayət səviyyəsində baş verən hadisələr bütün nikahların 20-40%-ni təşkil edir. Zorakılıq irqindən, təhsil səviyyəsindən, əhatə edən cəmiyyətdən asılı olmayaraq, istənilən ictimai-iqtisadi təbəqədən olan ailələrdə müşahidə edilir. Təxminən 40%-ə yaxın kişilər müəyyən anda öz həyat yoldaşlarına qarşı zorakılıq tətbiq edə bilirlər” (1, s.11).

Məişət zorakılığı spesifik olaraq genderlə bağlı olan bir davranış kimi daha çox qadınlara və uşaqlara yönəlib. Zorakılığı törədən şəxslərin böyük hissəsini ənənəvi olaraq məhz kişilər təşkil edir. Dialoq və ünsiyyətin yetərsiz olduğu, insanların inam və hörmətinin zədələndiyi nöqtələrdə zorakılıq məkrli şəkildə işə düşür. Kişi ailədə hökmranlıq etmək, çatışmazlıqlarını ört-basdır etmək, qadını sıxışdırmaq, qadına hakimiyyətini qəbul etdirmək üçün şiddət tətbiq etməyə başlayır. Zorakılıqdan istifadə etdiyi an insanın ən zəif olduğu andır, yəni özü ilə problemi olan kişilər şiddətə əl atırlar.

Ailə zorakılığının 2 əsas xüsusiyyəti fərqləndirilir. Birincisi onun müxtəlif formalarının (fiziki, cinsi, psixoloji və iqtisadi) sistematik olaraq təkrarlanan epizodlara malik olması, ikincisi isə məişət zorakılığının eyni məkanda yaşayan yaxın qohumlar arasında baş verməsidir. Burada qohumlar dedikdə yaxın insanlar, yəni, həyat yoldaşı, keçmiş həyat yoldaşı, valideynlər, övladlar, qardaş və bacılar, nişanlı olanlar nəzərdə tutulur.

Dediyimiz kimi, ailədə zorakılığa və şiddət hallarına çox vaxt qadınlar və uşaqlar məruz qalırlar. Əsrlər boyu davam edən və hələ də kişi və qadın arasında qeyri-bərabər güc münasibətinin göstəricisi olan qadınlara qarşı zorakılıq ciddi sosial problemdir. *Kişi və qadın arasında bərabər olmayan qüvvələr münasibətdə hökmranlığa gətirib çıxarır. Bu hökmranlıq isə mütləq daha zəif tərəf (ələxüsus da maliyyə cəhətdən) sayılan qadının diskriminasiyası ilə nəticələnir.* Məişət zorakılığı çox zaman qadına qarşı törədilən zorakılıq olduğuna görə buna bəzən gender əsaslı şiddət də deyilir.

“Müasir dövrdə əhali artımının güclənməsi, urbanizasiya templərinin yüksəlməsi, şəhərlərin böyüməsi yalnız mənzil və qida problemlərini doğurmur. Əsas cəhət ondan ibarətdir ki, əhalinin artımı və cəmiyyətin hipertrofiyası insanların dözümlülük səviyyəsini azaldır, depressiv reaksiyaların, nevrozların və aqressiv davranışların sayını artırır.” (2, s.3)

Xornay və Froma görə, aqressiya insanı əhatə edən ədavətli reallığa şəxsiyyətin reaksiyasıdır. Aqressiya özündə ədavətliliyi, hücum, dağıdıcılıq aktlarını, yəni digər insanlara və obyektlərə xələl gətirən, ziyan yetirən əməlləri birləşdirir. Zorakılığın kökündə də aqressiya durur. İnsanın aqressiyasının müəyyən şəraitdə və ya situasiyada mənfə reaksiya olaraq büruzə verilməsi elə zorakılıqdır. Zorakılığa meyilli olan insanların keçmişdə yaşadıkları zorakılığı gələcəkdə tətbiq etməsinə heç bir şübhə yoxdur.

Aparılan bir çox araşdırmalar nəticəsində məlum olmuşdur ki, dünyada hər 3 qadından biri nə vaxtsa zorakılığa məruz qalmışdır, demək olar ki, dünyada hər 3 dəqiqədən bir ən azı bir qadın öldürülür. Habelə hər 5 qadından 1-i ömrü boyu seksual zorakılığın və ona cəhdin qurbanı olur. Hər il dünyada 3-4 milyon qadın öz həyat yoldaşları tərəfindən döyülür. Məişət zorakılığının 95%-nin qurbanı qadınlar olur və hadisələrin 80%-i kişilər tərəfindən törədilir.

Statistik göstəricilər, birbaşa və dolayısı faktlar son zamanlar Azərbaycanda məişət zorakılığı hallarının geniş vüsət aldığı, bu zəmində baş verən cinayətlərin sayının artdığını göstərir. Xüsusən də ailədə qadınlara qarşı zorakılıq səbəbindən ölüm hallarının sayının çoxalması daha çox narahatçılıq yaradır. Demək olar ki, hər həftə KİV ailədaxili münaqişələr, yaxud məişət zorakılığı ilə bağlı ölüm hadisələri, intiharlar barədə həyacan doğuran məlumatlar yayır. Ailə-məişət zorakılığı ilə bağlı məlumatlar diqqət çəkən kriminal xəbərlərin əksəriyyətini təşkil edir.

“Ailədə və cəmiyyətdə qadınlara qarşı zorakılıq hallarının artması əmlakından, sosial vəziyyətdən və mədəni səviyyədən asılı olmayaraq, bütün qadınlara münasibətdə, bu və ya digər dərəcədə müşahidə edilməkdədir. Baş verən zorakılıq hərəkətlərinin ifadə forması, məzmunu, üsulları və vasitələri geniş və rəngarəng olması ilə səciyyələnir” (3, s.62).

Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsində məişət zorakılığı ayrıca cinayət əməli kimi və ya digər cinayət əməlində ağırlaşdırıcı hal kimi nəzərdə tutulmur. Daha dəqiq desək, qanun məişət zorakılığına yol vermiş şəxslərin Cinayət Məcəlləsində nəzərdə tutulmuş cinayətlərə uyğun cəzalandırılmasını nəzərdə tutur. Əlbəttə ki, əməl, kontekstindən asılı olaraq, müxtəlif növ cinayət əməli kateqoriyasına aid edilə bilər. Nəzərə alsaq ki, məişət zorakılığı haqqında qanun “məişət zorakılığını” qismən “qəsdən fiziki və mənəvi zərər vurma” kimi müəyyən edir, məişət zorakılığı ilə əlaqədar əksər cinayətlər Cinayət Məcəlləsinin VIII Bölməsinin (şəxsiyyət əleyhinə olan cinayətlər) maddələrinin nəzarəti altına düşür.

Cinayət əməli sayılmayan məişət zorakılıqlarının qarşısının alınması üçün Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 38-2. maddəsi əlavə edilmişdir. Həmin maddədə məişət zəminində iqtisadi xarakterli qanunsuz məhdudiyətlərin tətbiqinə görə məsuliyyət nəzərdə tutulur. Həmin maddədə “məişət zəminində psixi zorakılığa, yəni şəxs tərəfindən digər şəxsə qəsdən psixi təzyiq göstərilməsinə və ya dözülməz psixi şərait yaradılmasına yönəlmiş hərəkətlərə görə” də inzibati məsuliyyət müəyyən edilmişdir.

Məişət zorakılığı cəmiyyətinin əsaslarına ciddi zərbə vurur. Bundan ümumilikdə cəmiyyətin gələcəyi asılıdır. Beynəlxalq ictimaiyyət artıq bu problemin əhəmiyyətini dərk edib. Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsinin məlumatında qeyd olunur ki, hazırda 89 ölkənin qanunvericiliyində məişət zorakılığı ilə əlaqədar konkret normalar öz əksini tapıb. Məişət zorakılığına qarşı çox sayda beynəlxalq sənədlər qəbul edilib, beynəlxalq aktlar əsasında xüsusi müdafiə mexanizmləri yaradılıb.

Məişət zorakılığının qarşısının alınmasında cəmiyyət və dövlət vəhdət şəklində çalışmalıdır. Dövlətin məişət zorakılığının qarşısının alınmasında başlıca təşəbbüs göstərməsi və sosial islahatlar həyata keçirməsi çox mühüm əhəmiyyətə malikdir. Ənənəvi olaraq məişət zorakılığının ailədaxili, şəxsi

məsələ olduğu güman edilərək dövlətin bu işdə ailənin daxili işlərinə qarışmayacaq dərəcədə səlahiyyətinin olmadığı düşünülürdü. Lakin dünyada baş verən qadın haqqları hərəkatları və feminist yanaşmanın tətbiq edilməsi nəticəsində məişət zorakılığının qarşısının alınmasında birbaşa dövlətin hansı rolunun və məsuliyyətinin olması üzə çıxdı. Tomas və Beisli qeyd edir ki, burada dövlətin məsuliyyəti “aşağı instansiyadan olan, yarım-dövlət və ya özəl şəxslərin törətdiyi əməllərin ittiham edilməsində dövlətin sistemə uyğunsuzluğa düçar olmasındadır” (Thomas və Beasley 1993). Müəlliflərə görə, baxmayaraq ki məişət zorakılığında dövlət birbaşa olaraq zorakılığı törətmir, bu zorakılığı törədənlərin təqsirləndirilməsində və müvafiq ölçü götürülməsində uğursuzluğa yol verməklə dövlət dolayı yolla bu zorakılıqda iştirakçıya çevrilir. Dövlət bilavasitə hüquq mühafizə sisteminin işinin yaxşılaşdırılması, onların məişət zorakılığı barəsində və onun qarşısının alınmasında nə kimi rollarının olması haqqında təlimatlandırılması üçün proqramlar təşkil etməlidir.

Məişət zorakılığında zərər çəkmiş şəxslərin həyatlarının yaxşılaşdırılması üçün müvafiq sosial işin təşkili üzrə struktur dəyişiklikləri yaratmaq üçün dövlət səviyyəsində qanunlar, qətnamələr, tapşırıqlar hazırlanmalı və onların icrasının təmin edilməsinə nəzarət edilməlidir. Qeyri-hökumət təşkilatları, dövlət dəstəyi, ictimai birliklər və ya şəxsi təşəbbüslər, eləcə də, ianələr hesabına məişət zorakılığı qurbanları üçün müvafiq sayda sığınacaqlar tikilməli və onların işinə nəzarət edən, maddi, texniki və digər dəstək verən sistem qurulmalıdır. Qeyri-hökumət təşkilatları, cəmiyyətin bu işdə aktivlik göstərən fərdləri, məhkəmələr, sığınacaqlar, sosial işçilər, hüquq mühafizə orqanları, psixoloji və hüquqi klinikalar arasında vəhdəti təmin edəcək proqramların yaradılmasında və onların icrasının həyata keçməsində dövlətin yaxından iştirakçısı olmalıdır. Eyni zamanda cinayət xarakterli məişət zorakılıqlarını araşdırən və istintaq hərəkatlarını həyata keçirən hüquq-mühafizə orqanı da bu sahə üzrə ixtisaslaşmalıdır. Bu məqsədlə ya ixtisaslaşmış polis təsisatı yaradılmalı, ya da mövcud struktur tərkibində ixtisaslaşmış şöbələrin və ya vəzifəli şəxslərin müəyyən edilməsi və belə şöbələrin və vəzifəli şəxslərin də qadınlardan ibarət olmasına üstünlük verilməlidir. Bütün bunlar problemin həllinə böyük töhfələr verəcəkdir.

Ədəbiyyat

1. *Zorakılığa “Yox” deyək - ailəmizi qoruyaq! Bakı-2017, 46 s.*
2. *“Gender İnkişafda” Qurumu, Qadınlar və zorakılıq. Bakı-1998, 42 s.*
3. *Səidə Həsənzadə, Ailə və ailədaxili zorakılıq: hüquqi təhlil. Bakı-2015, “Avropa” nəşriyyatı, 206 s.*

4. N.Z.Çələbiyev, Ü.A.Əfəndiyeva, *Ailə və gender psixologiyası*. Bakı-2021, ADPU, 520 s.
5. *Домашнее насилие: социально-правовой аспект*. Москва-2013, 194 с.
6. Hilal Çelik, *AİLE İÇİ ŞİDDET*. 11 s.
7. <https://bakuresearchinstitute.org/domestic-violence-a-common-problem-of-state-and-society>
8. <https://gencaile.az/az%C9%99rbaycanda-m%C9%99is%C9%99t-zorakiligi-hallarini-nec%C9%99-azaltmaq-olar-arasdirma/>